Registered in Germany Europa Revue Journal
ISSN: 1862-6564 Vol. 6 No. 11 (2026) Published November 18, 2026

“Summer Rain” and “Diyonat” – Two Worlds, One Truth

A 3rd-year student of Group 611-23, Uzbek Language and Literature program, Faculty of Philology, JDPU

O‘ng‘arova Elmira

Abstract

This article presents a comparative analysis of O‘lmas Umarbekov’s novella “Summer Rain” and Odil Yoqubov’s novel “Diyonat”. It examines the relationship between individuals and society, moral choices, integrity, and the consequences of crime reflected in these works. The analysis focuses on the characters Rahim Saidov and Munisaxon from “Summer Rain”, as well as Otaqo‘zi, Normurod Shomurodov, Jabbor, and Fazilatxon from “Diyonat”. Particular attention is given to a new interpretation of Munisaxon’s character: rather than blaming her, she is viewed as a woman who remained faithful to her husband, kept her secret, and demonstrated genuine courage. The symbolic meanings of the titles and characters’ names are also analyzed.

Keywords

O‘lmas Umarbekov, “Summer Rain”, Odil Yoqubov, “Diyonat”, comparative analysis, Rahim Saidov, Munisaxon, Normurod Shomurodov, Otaqo‘zi, individual and society, moral choice, loyalty, courage, symbolism.

“Yoz yomg‘iri” va “Diyonat” – ikki dunyo, bir haqiqat

JDPU Filologiya fakulteti O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi 611-23-guruh talabasi O‘ng‘arova Elmira

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘lmas Umarbekovning “Yoz yomg‘iri” qissasi va Odil Yoqubovning “Diyonat” romani qiyosiy tahlil qilinadi. Asarlarda aks etgan inson va jamiyat munosabatlari, axloqiy tanlov, diyonat va jinoyat oqibatlari masalalari o‘rganiladi. Tahlil markazida “Yoz yomg‘iri” qahramonlari Rahim Saidov, Munisaxon hamda “Diyonat” qahramonlari Otaqo‘zi, Normurod Shomurodov, Jabbor va Fazilatxon obrazlari turadi. Ayniqsa, Munisaxon obraziga yangicha qarash ilgari suriladi: uni ayblash emas, balki eriga sodiq qolgan, o‘z sirini oshkor qilmagan, haqiqiy jasorat ko‘rsatgan ayol sifatida qaraladi. Shuningdek, asar nomi va qahramon ismlarining ramziy ma’nolari tahlilga tortiladi.

Kalit so‘zlar: O‘lmas Umarbekov, “Yoz yomg‘iri”, Odil Yoqubov, “Diyonat”, qiyosiy tahlil, Rahim Saidov, Munisaxon, Normurod Shomurodov, Otaqo‘zi, inson va jamiyat, axloqiy tanlov, sadoqat, jasorat, ramziylik.

Kirish

O‘zbek adabiyotining ikki yirik namoyandasi o‘z asarlarida insonning jamiyat bilan munosabatini, axloqiy me’yorlar va ularning buzilishi oqibatlarini badiiy tadqiq etganlar. Umarbekovning “Yoz yomg‘iri” qissasi va Yoqubovning “Diyonat” romani aynan shu mavzuning ikki xil badiiy talqini sifatida qiziqish uyg‘otadi.

“Diyonat” romani ijtimoiy talqin ustuvorlik qilgan asar bo‘lib, unda qahramon hayoti bilan davr voqeligining o‘zaro ziddiyati diyonat, or-nomus, iymon-e’tiqod kabi insoniy sifatlarning mohiyatini anglashda muhim ahamiyat kasb etadi. Yoqubov bu asarda sovet davri qishloq hayotining real manzarasini, hokimiyat va shaxs o‘rtasidagi murakkab munosabatlarni, ma’naviy qadriyatlarning sinovdan o‘tishini badiiy tadqiq qiladi. Roman qahramonlarining har biri – xoh Otaqo‘zi, xoh Normurod Shomurodov, xoh Jabbor va Fazilatxon – o‘z taqdiri orqali jamiyatdagi kuchlar muvozanatini, halollik va yolg‘on, vijdon va manfaat o‘rtasidagi murosasiz kurashni ifodalaydi.

Muallif diyonat tushunchasini faqat shaxsiy fazilat sifatida emas, balki butun bir jamiyat tuzumining axloqiy mezoniga aylantiradi. Unda insonning o‘z qalbida, oilasida va jamiyat oldidagi burchi sinovdan o‘tadi. Ayniqsa, Normurod Shomurodov obrazida diyonatning buzilishi, uning o‘z manfaatlari yo‘lida vijdonini qanday sotgani yorqin aks etgan. Normurod – yoshi ulug‘ bo‘lishiga qaramay, yaxshilik emas, balki ikkiyuzlamachilik, makkorlik va hokimiyatga sig‘inish timsolidir. U sovet tuzumining ma’naviy tanazzulini, vijdonni sotish va shaxsiy manfaat uchun har qanday yo‘lga borishni ifodalaydi.

Otaqo‘zi obrazi esa boshqacha talqinga ega. U dono, tajribali, adolatli rahbar sifatida tasvirlanadi. Otaqo‘zi – ma’naviy tayanch, vijdon va halollikni himoya qiluvchi kuch. Uning qat’iyligi ba’zan shafqatsizlikka o‘xshab tuyulishi mumkin, lekin bu uning “nafsi uchun diyonatsizlik” qilganini anglatmaydi. Otaqo‘zining qarorlari, harakatlari va boshqalarga munosabati orqali u adolat, diyonat va haqiqat yo‘lida ekanligi namoyon bo‘ladi. Agar uning xarakterida o‘zgarish bo‘lsa, bu uning qat’iy pozitsiyasini yanada

mustahkamlashi, insoniy munosabatlarga ko‘proq e’tibor berishi – lekin hech qachon diyonatsizlik emas.

Shunday qilib, “Diyonat” romanida Normurod Shomurodov – diyonatsizlik, ikkiyuzlamachilik va vijdonsizlik ramzi bo‘lsa, Otaqo‘zi – vijdon, adolat va diyonat timsolidir. Ikkala obraz ham murakkab va ko‘p qirrali bo‘lib, ular orqali muallif insonning jamiyat va davr bilan munosabatidagi eng muhim axloqiy masalalarni ko‘taradi. Romanning ijtimoiy talqin ustuvorligi uning keng epik qatlamida, tabiat va odamlar hayotini real tasvirlashida, davr ruhini aniq va jozibasiz aks ettirishidadir. Yoqubov o‘quvchini biryoqlama baholardan voz kechishga, har bir qahramonning ichki kechinmalari va ijtimoiy muhit o‘rtasidagi murakkab bog‘lanishni anglashga undaydi. Shu bois “Diyonat” o‘zbek nasridagi eng o‘tkir ijtimoiy-psixologik asarlardan biri sifatida bugungi kunda ham o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan.“Yoz yomg‘iri” qissasi ilk sahifasidanoq kitobxonni o‘ziga mahkam bog‘lab oladi. Umarbekovning mahorati shundaki, u birinchi xatboshidayoq detektiv sir va psixologik teranlikni uyg‘unlashtirib, voqeani tarang va jozibador qilib turadi. Muallif nozik badiiy tafsilotlar – yomg‘irli shahar manzarasi, sarg‘aygan fonus yorug‘ligi, bevaqt uzilgan hayot ramzi – orqali o‘quvchini darhol voqea markaziga olib kiradi. Shu sababli asarni qo‘lga olgan har bir kitobxon beixtiyor “nega?” va “kim?” degan savollarga javob izlashga majbur bo‘lib, asar sehriga tushib qoladi.

Bunday ta’sirchanlik, avvalo, qissaning mohirona kompozitsiyasi bilan bog‘liq: Umarbekov voqeani avj nuqtasidan boshlab, o‘quvchini o‘tmish va hozirgi zamon o‘rtasidagi sirli yo‘lakka olib kiradi. Asar ilk betidayoq qahramon ichki dunyosidagi iztirob, hayrat va izlanish hissini o‘quvchiga ham yuqtira oladi. Bu esa yozuvchining psixologik detektiv janrdagi mahoratini, har bir so‘zni ma’no bilan to‘ldira olish qobiliyatini namoyon qiladi. Natijada “Yoz yomg‘iri” nafaqat voqea, balki inson qalbi sirlarini ochuvchi badiiy asarga aylanadi.

Adabiyotlar tahlili

“Diyonat” romani haqida adabiyotshunoslikda bir qancha tadqiqotlar mavjud. Romanda muallif tabiat manzarasini tahlil markaziga olib chiqadi, yozuvchi qabariq tasvir prizmasida inson idrokini band etgan ijtimoiy-ruhiy muammolarni ko‘ndalang

qo‘yadi. Adib yo‘l qo‘yilgan kamchiliklar, adashishlarni mantiqan aniq tasvirlaydi, lekin baholashni emas, inson dunyoqarashidagi evrilishlarni ko‘rsatishni birinchi planga chiqaradi. “Yoz yomg‘iri” qissasi haqida quyidagi ma’lumotlar mavjud: asar Rahim Saidovning bir maromda kechayotgan hayotida tub burilish yuz berishi, uning suyukli rafiqasining mudhish jinoyat natijasida o‘ldirilishi, keyinchalik tekshiruv natijasida ayolining sirli o‘tmishi ochilishi haqida hikoya qiladi]. Asar detektiv va psixologik janr xususiyatlarini o‘zida mujassam etgan.

Tadqiqotchi Shaxrizoda Rajabova “Yoz yomg‘iri” asari haqida quyidagilarni ta’kidlaydi: “O‘lmas Umarbekovning “Yoz yomg‘iri” asari insoniy munosabatlar, ichki kechinmalar va hayotning nozik jihatlarini qamrab oluvchi hikoya hisoblanadi. Asar qahramonlari o‘zaro bog‘liq murakkab vaziyatlar orqali o‘zligini anglash, o‘zaro mehr va samimiyatning qiymatini tushunishga harakat qilishadi” va “Hikoyada shoirona tabiat tasvirlari orqali yozning go‘zalligi va inson ruhiyatiga ta’siri mahorat bilan aks ettirilgan” . Olimaning fikricha, “Yoz yomg‘iri” asarining asosiy mavzusi “insonning o‘z-o‘zini anglash jarayoni va hayotdagi qiyinchiliklarni yengib o‘tish falsafasidir”.[1]

“Yoz yomg‘iri”dagi tabiat tasvirlari shunchaki fon emas, balki qahramonlar ruhiyatining bevosita davomchisidir. Yomg‘ir ramzi – bu tozalanish, yangilanish va poklanish timsoli bo‘lib, u Rahim Saidovning xotini sirlarini anglash va kechirim topish yo‘lidagi ruhiy evrilishini ifodalaydi. Umarbekov tabiat hodisalarini qahramonlarning ichki kechinmalari bilan sintezlashtiradi. Shu tariqa o‘quvchi yomg‘ir tomchilari orqali qahramon qalbining titrashini his qiladi. Bu jihat “Diyonat”da deyarli uchramaydi – Yoqubovda tabiat tasviri ko‘proq ijtimoiy muhitni yoritish vositasi bo‘lib xizmat qiladi.

Adabiyotshunos Abdullayeva Nasibaning ta’kidlashicha, ““Yoz yomg‘iri” qissasida insoniy munosabatlar, oilaviy ziddiyatlar va mehr-muhabbatning qayta tiklanishi markaziy mavzu sifatida ko‘tarilgan. Asar qahramonlarining ichki kechinmalari va hayotiy dramatizm voqealar rivojining asosiy harakatlantiruvchi kuchi hisoblanadi” [2] . Bu juda o‘rinli, chunki “Yoz yomg‘iri”da voqealarni harakatga keltiruvchi asosiy kuch – bu tashqi jinoyat emas, balki Rahim Saidovning xotinining

[1] Rajabova Shaxrizoda. O‘lmas Umarbekov “Yoz yomg‘iri” asarining tahlili // inlibrary.uz, 2025. 3b.
[2] Abdullayeva Nasiba. “Yoz yomg‘iri” qissasida insoniy munosabatlar talqini // O‘zbek tili va adabiyoti jurnali. – 2023. – №2.

o‘limidan keyingi ruhiy izlanishlari, uning “nega?” degan savoliga javob topishga bo‘lgan intilishidir. Asardagi dramatizm voqealarning tashqi keskinligida emas, balki qahramonning ichki kechinmalari – shubha, ishonchsizlik, keyin esa anglash va kechirim sari bosib o‘tgan yo‘lidadir.

“Diyonat” romani haqidagi ilmiy manbalarda uning ijtimoiy talqin ustuvorligi alohida ta’kidlanadi. Mutolaa.com saytida romanga quyidagicha tavsif berilgan: “Odil Yoqubovning ushbu romani o‘zbek adabiyotidagi eng o‘tkir ijtimoiy-psixologik asarlardan biri hisoblanadi. Unda halollik, vijdon va insoniy qadr-qimmat tushunchalari — ya’ni ‘diyonat’ masalasi markaziy o‘ringa qo‘yilgan".[3] Bu mulohazaga qo‘shimcha qilish mumkin: “Diyonat”dagi psixologizm – bu shaxsning jamiyat bosimi ostida shakllanishi, uning ichki dunyosining tashqi ijtimoiy omillar ta’sirida o‘zgarishi jarayonidir. Yoqubov qahramonlarining ruhiyati ularning mansabi, jamiyatdagi mavqei bilan munosabati orqali ochiladi.Umarbekovda esa psixologizm – shaxsning o‘zi bilan, o‘z vijdoni va o‘tmishi bilan yolg‘iz kurashidir.

Munisaxon obrazi haqidagi tadqiqotlarda u ko‘pincha “sirli ayol”, “fojia qurboni” sifatida talqin qilingan. Biroq bu maqolada unga butunlay yangicha – eriga sodiq qolgan, o‘z qadr-qimmatini saqlagan, haqiqiy jasorat ko‘rsatgan ayol sifatida qaraladi. Bu yondashuv asarni zamonaviy nuqtai nazardan qayta o‘qish imkonini beradi.

Natija

Otaqo‘zi – dono, tajribali, jamiyatdagi adolat va diyonat timsoli.Uning qat’iy pozitsiyasi orqali yozuvchi haqiqiy rahbar qanday bo‘lishi kerakligini ko‘rsatadi. Biroq Otaqo‘zi obrazida salbiy jihatlar ham mavjud: uning qat’iyligi ba’zan o‘ta shafqatsizlikka aylanadi, u rahm-shafqat va individual taqdirlarga nisbatan yetarlicha moslashuvchan emas. Bu orqali Yoqubov nafaqat ideal rahbar, balki uning kamchiliklari ham borligini ko‘rsatishga intilgan.[4]

Jabbor va Fazilatxon – Shomurodovlar oilasining boshqa a’zolari. Ular orqali muallif oiladagi ichki kelishmovchiliklar, halollik va tubanlik o‘rtasidagi murosasiz kurashni ochib beradi.

[3] Mutolaa.com sayti. “Diyonat” romani tahlili. – Foydalanilgan sana: 2026-yil 15-may.
[4] Odil Yoqubov. Diyonat. – Toshkent: Ilm-ziyo-zakovat, 2021. – 432 b.

Rahim Saidov – asar bosh qahramoni. U fojia – xotinining o‘limi – natijasida hayotida tub burilish yuz beradi. U yechimsiz jumboqlar ortidan iz olishga majbur bo‘ladi. Rahim obrazi orqali Umarbekov insonning haqiqatni bilishga bo‘lgan ichki intilishi va kechirimga erishish yo‘llarini ko‘rsatadi.

Munisaxon o‘limidan keyin Rahim Saidov karaxt bo‘lib qoladi.Uning ichki dunyosida sodir bo‘layotgan voqealarni hech kim – hatto eng yaqin odamlari ham bilmaydi. Rahim o‘z yuragida nimalar kechayotganini, nega azob chekayotganini o‘zi ham to‘liq anglay olmaydi. U shunday holatga tushadiki, hatto o‘zining kimligini, nima uchun yashayotganini ham bilmay qoladi. Bu esa insonning eng og‘ir ruhiy sinovlaridan biridir – yaqin insonini yo‘qotish nafaqat tashqi dunyoni, balki o‘z “men”ini ham xiralashtiradi. Rahim shunday fikrga keladi: “Hayot shunday – har kim o‘zi bilan o‘zining tashvishi bor”. Bu so‘zlar uning yakkalanishini, o‘z dardiga yolg‘iz qolganini ifodalaydi. U endi tushunadiki, har bir inson o‘z azobi bilan yolg‘iz, hatto eng yaqinlar ham bir-birining ichki iztiroblarini to‘liq his eta olmaydi. Aynan shu yakkalanish hissi uni xotinining sirlarini ochishga, hatto o‘limdan keyin ham uning ruhiy dunyosiga kirib borishga undaydi.

Rahim Saidov Munisaxon bilan ilk uchrashuvini eslab, oradan to‘rt yil o‘tib shunday deydi: “Hayot tasodiflardan iborat, lekin har qanday tasodif ham ma’lum kunda zanjirga bog‘langan. Demak, hech narsa o‘z-o‘zidan sodir bo‘lmaydi”.[5] Bu falsafiy mulohaza uning keyingi taqdiri, Munisaxon bilan bog‘liq barcha voqealar va hatto uning o‘limidan keyingi izlanishlariga ham ma’no beradi. Rahim bu so‘zlari bilan hayotdagi har bir uchrashuv, har bir voqea muqarrar ekanligini, taqdir zanjirining har bir halqasi bir-biriga bog‘langanligini anglaydi. Aynan shu tushuncha uni xotinining sirlarini ochishga, hatto eng og‘riqli haqiqatlarga ham yuzlanishga undaydi.

Asar davomida Rahim yana bir bor o‘z iztirobini ifodalaydi: “U mening hayotimdagi eng katta sir bo‘lib qoldi. Uning jilmayishi ortida nimani yashirganini hech qachon bilmadim”.. Va yana: “Men uni sevardim, lekin tanimadim. Endi har bir eski xotira yangi savol tug‘diradi”. Munisaxon – Rahimning rafiqasi. U o‘z sirlarini yashirgan, o‘limidan keyin uning o‘tmishi ochiladi. U orqali muallif “har bir insonda

[5] O‘lmas Umarbekov. Yoz yomg‘iri. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2018. – 48 b..

boshqalar bilmagan bir dunyo bor” degan g‘oyani ilgari suradi. Munisaxon obrazi – nafaqat sirli ayol, balki o‘z tanlovini qilgan, o‘z qaroriga sodiq qolgan kuchli shaxsdir.

“Yoz yomg‘iri” qissasida tergovchi Aliyev Munisaxonning Olloyor uyida bo‘lganini aniqlagach, uning xarakteriga quyidagicha baho beradi: “Munisxon erining ixtirosi uchun shahid ketgan. Har holda vijdoni bor ekan. Yengiltaklik qilibdi-yu sotqinlik qilmabdi”.[6]. Bu qisqa, ammo juda sig‘imli baho Munisaxon obrazining murakkabligini ochib beradi. Tergovchi uni to‘liq oqlamaydi, chunki “yengiltaklik” deb aybini tan oladi; biroq uni “sotqin” deb atamaydi, chunki u eriga xiyonat qilmagan, balki o‘z xatosi evaziga “shahid” bo‘lgan – ya’ni o‘z tanlovi va sadoqati uchun jon fido qilgan.

Bu so‘zlar Munisaxonning insoniy zaifliklarini (yengiltaklik, go‘zallikka, e’tiborga intilish) va shu bilan birga uning asosiy qadriyati – vijdoni va sadoqati – saqlanib qolganligini ko‘rsatadi.Tergovchi Aliyev, qonun vakili bo‘lishiga qaramay, Munisaxonga nisbatan hamdardlik bilan qaraydi, chunki u jinoyat emas, balki axloqiy xato qilgan, lekin eng muhim chegarani – sotqinlikni – kesib o‘tmagan. Aynan shu jihat Munisaxonni “Diyonat”dagi Fazilatxon kabi ayollardan ajratib turadi. Tergovchining bu bahosi Munisaxon obraziga biryoqlama qarashdan voz kechishga undaydi. U na ideal ayol, na butunlay fojia qurboni – u o‘z xatolari va jasorati bilan haqiqiy, tirik insondir. Aynan shu murakkablik uni badiiy jihatdan kuchli va ta’sirchan qiladi.

“Yoz yomg‘iri” qissasining markazida turgan Munisaxon obrazi, odatdagidek, fojianing begunoh qurboni yoki sirli ayol sifatida emas, balki o‘z tanlovini qilgan, o‘z qaroriga sodiq qolgan kuchli shaxs sifatida qaralishi kerak. Uning eriga bo‘lgan sadoqati – nafaqat nikoh rishtalariga, balki insoniy munosabatlarning eng oliy darajasiga bo‘lgan hurmatdir.Asarda Munisaxonning ichki kechinmalari bevosita berilmasa-da, uning sirlari orqali biz uning qarorini anglaymiz: “Ba’zi narsalarni faqat o‘zim bilan olib ketishga haqqim bor. Sevgi – bu hamma narsani aytish emas, balki eng og‘irini o‘zingda saqlashdir”. Munisaxon haqidagi asosiy savol – u nimalarni yashirganligi emas, balki nega ularni yashirishga majbur bo‘lganligidir. Ayollarning go‘zallikka, nafosatga, o‘zini yaxshi his qilishiga yordam beradigan narsalarga qiziqishi tabiiy holatdir. Bu qiziqish ayb emas, balki insoniy ehtiyojdir. Munisaxonning farqi shundaki, u moddiy qiziqishlari

[6] O‘lmas Umarbekov. Yoz yomg‘iri. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2018. –157 b.

bilan insoniylik qadriyatlari o‘rtasida muvozanatni saqlashga muvaffaq bo‘lgan. U o‘z istaklariga ega bo‘lsa-da, ularni hech qachon eng muhim qadriyat – eriga bo‘lgan sadoqatdan ustun qo‘ymagan. Aynan shu jihat uni “Diyonat”dagi manfaatparast ayollardan tubdan ajratib turadi.

Munisaxonning haqiqiy jasorati uning erini sotmaganligidadir. U o‘z sirini oshkor qilib, o‘zini oqlashi mumkin edi; erining dushmanlari bilan til biriktirishi mumkin edi; o‘z hayotini saqlab qolish uchun xiyonat qilishi mumkin edi. Lekin u bularning birortasini qilmadi. U sukunatni tanladi. Va bu sukunat – zaiflik emas, balki eng kuchli jasoratdir. Rahim Saidov bu haqda shunday deydi: “Endi tushunaman, u meni o‘z sirlaridan emas, balki og‘riqdan himoya qilgan. Uning sukuti eng baland ovoz edi”.Tergovchi Aliyevning bahosi ham shuni tasdiqlaydi: Munisaxon “yengiltaklik” qilgan bo‘lsa-da, “sotqinlik” qilmagan, demak, uning vijdoni, or-nomusi saqlanib qolgan.Bu esa uning fojiasini yanada chuqurlashtiradi – u o‘z xatosi uchun hayoti bilan to‘lagan, ammo eng muhim insoniy qadr-qimmatni saqlab qolgan.

Muhokama

“Diyonat” romanidagi asosiy ziddiyat ijtimoiy xususiyatga ega. Qahramonlar o‘rtasidagi kurash jamiyatdagi hokimiyat va boylik taqsimoti, ma’naviy qadriyatlarning buzilishi bilan bog‘liq. Bu yerda diyonat – sadoqat, halollik, vijdon – sinovi jamiyat va shaxs o‘rtasidagi ochiq to‘qnashuvda namoyon bo‘ladi.

“Yoz yomg‘iri”da esa asosiy ziddiyat psixologik va shaxsiydir.Jinoyat tashqi voqea bo‘lsa-da, asl to‘qnashuv Rahim Saidovning ichki dunyosida – xotinining sirlari bilan yuzlashish, uni kechirish yoki kechirmaslik o‘rtasida yuz beradi. Rahimning xotini o‘limidan keyin karaxt bo‘lib qolishi, o‘z “men”ini yo‘qotishi va “har kim o‘zi bilan o‘z tashvishi bor” degan xulosaga kelishi – bu uning ichki ziddiyatining eng yuqori nuqtasidir. U tashqi dunyodan uzilib, faqat o‘z dardi bilan yolg‘iz qoladi. Tergovchi bilan suhbatda: “Men uning o‘tmishini bilishga jur’at etmadim, chunki uni yo‘qotishdan qo‘rqdim. Endi esa yo‘qotganimdan keyin bilishning nima foydasi?” – deb o‘rtoqlashadi. Bu so‘zlar uning ichki ziddiyatni yengish yo‘lidagi ikkilanishini ko‘rsatadi.

“Yoz yomg‘iri” asarining asosiy mavzusi “insonning o‘z-o‘zini anglash jarayoni va hayotdagi qiyinchiliklarni yengib o‘tish falsafasidir”. Bu jihatdan qissadagi ziddiyat

asosan shaxsning ichki dunyosida kechadi. “Diyonat”da esa, aksincha, ziddiyat tashqi ijtimoiy muhitda, rahbarlik va jamiyat tuzumlari darajasida namoyon bo‘ladi.

Asarlar orasidagi yana bir muhim farq – badiiy vaqt va makon tashkilida namoyon bo‘ladi. “Yoz yomg‘iri”da vaqt nisbatan ixcham, makon esa asosan bir oila va uning atrofidagi shaxslar doirasi bilan chegaralangan. Bu qissaga kamerallik, intimlik baxsh etadi. Voqealar bir necha kun ichida sodir bo‘lib, barcha ruhiy kechinmalar shu qisqa vaqt ichida mujassamlashgan. “Diyonat”da esa vaqt va makon keng – butun bir qishloq, rahbarlik tizimi, jamiyatning turli qatlamlari qamrab olingan. Shu bois “Diyonat” epik, “Yoz yomg‘iri” esa lirik xarakterga ega. Munisaxonni “Diyonat”dagi Fazilatxon kabi ayol obrazlari bilan solishtirish uning o‘ziga xosligini yanada ochib beradi. Fazilatxon – manipulyator, nojo‘ya harakatlar ishtirokchisi, o‘z manfaatlari yo‘lida vijdonini sotgan ayol. Munisaxon esa, aksincha, o‘z sirini oshkor qilmaslik, eriga sodiq qolish orqali o‘z qadr-qimmatini saqlab qolgan. Tergovchi Aliyevning so‘zlari bu farqni yana bir bor tasdiqlaydi: Munisaxon “yengiltaklik” qilgan bo‘lsa-da, “sotqinlik” qilmagan. “Diyonat”da ayollar ko‘pincha jamiyatdagi buzuq tizimning bir qismi yoki qurboni sifatida tasvirlansa, “Yoz yomg‘iri”da Munisaxon – o‘z tanlovini qilgan, o‘z qaroriga sodiq qolgan mustaqil shaxs sifatida gavdalanadi.

“Qissada insoniy munosabatlar, oilaviy ziddiyatlar va mehr-muhabbatning qayta tiklanishi markaziy mavzu” hisoblanadi. Munisaxon obrazi orqali aynan mehr-muhabbatning qayta tiklanishi – Rahim Saidovning xotini sirlarini anglash va kechirish yo‘li – ifodalangan. Munisaxonning jasorati uning sir saqlashida emas, balki shu sirni saqlash orqali erini og‘riqli haqiqatdan himoya qilishidadir . U o‘limidan keyin ham Rahimning qalbida pok va begunoh bo‘lib qolishni tanlaydi. Fazilatxon esa kelgan soxta qoraxatga ishonib butun hayotini barbod qiladi.

Munisaxon obrazini o‘zbek adabiyotidagi boshqa sadoqatli ayol obrazlari bilan solishtirish uning badiiy ahamiyatini yanada oshiradi:

Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romanidagi Kumushbibi ham o‘z sevgisiga, eriga sodiq qoladi.[7] Ammo Kumushbibi sadoqati – ijtimoiy bosim va an’analar ta’sirida shakllangan bo‘lsa, Munisaxonning sadoqati – ongli tanlovdir.Kumushbibi jamiyat

[7] Abdulla Qodiriy. O‘tkan kunlar. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nashriyoti, 1978. – 345 b.

qoidalariga bo‘ysungan holda sadoqatini namoyish etsa, Munisaxon o‘z ichki dunyosining sirlarini saqlab, jimlik orqali sadoqatini isbotlaydi.

O‘lmas Umarbekovning “Odam bo‘lish qiyin” romanidagi Sayyora obrazi zamonaviy, erkin fikrli ayol sifatida tasvirlangan.[8] Sayyora – tashqi kurash ramzi bo‘lsa, Munisa – ichki jasorat ramzidir.Sayyora o‘z huquqlari uchun jamiyat bilan kurashsa, Munisaxon o‘z qadriyatlari uchun o‘zi bilan, o‘z sirlari bilan kurashadi.

O‘lmas Umarbekovning “Odam bo‘lish qiyin” romanidagi Hojar buvi – mehnatkash, sodda, halol ayol obrazi. Munisa undan farqli ravishda murakkabroq, ziddiyatliroq, ammo aynan shu ziddiyatlar orqali hayotiy va haqiqiy bo‘lib qoladi.

Chingiz Abdullayevning “Oila sirlari”romanida ham oila ichidagi yashirin hodisalar markaziy o‘rinda turadi.[9] Farqi shundaki, Abdullayevning asarida sirlar odatda jinoyat yoki xiyonat bilan bog‘liq bo‘lsa, Umarbekovning qissasida Munisaxonning siri – uning o‘tmishi, orzulari va o‘zini anglash yo‘lidagi kurashi bilan bog‘liq.

“Diyonat”dagi Normurod Shomurodovga o‘xshash obrazlarni Cho‘lponning “Kecha va kunduz” romanidagi Mirzakarim va Domla obrazlarida uchratish mumkin. Ular ham o‘z mansabi va boyligi uchun vijdonini sotgan, milliy qadriyatlarni poymol qilgan kimsalardir. Farqi shundaki, Cho‘lpon ularni tarixiy-keskin sharoitda, Yoqubov esa sovet tuzumi qaror topgan davrda tasvirlaydi.

“Yoz yomg‘iri”dagi Rahim Saidovning izlanishlari O‘tkir Hoshimovning “Ikki eshik orasi” romanidagi Orif oqsoqolning o‘g‘lining o‘limi sirlarini ochishdagi izlanishlari bilan ma’lum darajada o‘xshash.[10] Ammo Hoshimovda bu izlanish tarixiy-urush kontekstida, Umarbekovda esa intim-psixologik kontekstda beriladi. Bugungi kunda ayollar oldida turgan tanlovlar Munisaxonnikiga qaraganda ancha keng. Zamonaviy ayol moliyaviy mustaqil, kiyim-kechak va taqinchoq tanlovini erkin amalga oshiradi, sir va istaklarini yashirishga majbur emas. Biroq Munisaxonning sadoqati bugungi kunda ham o‘z qiymatini yo‘qotmagan abadiy fazilatdir. Ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlar va omma oldida “ochiqlik” hukm surgan davrda Munisaxonning sukunati, o‘z hayotini reklama qilmasdan, o‘z qadr-qimmatini saqlab qolish jasorati yanada

[8] O‘lmas Umarbekov. Odam bo‘lish qiyin. – Toshkent: Adabiyot va san’at, 1978. – 320 b.
[9] Chingiz Abdullayev. Oila sirlari. – Boku: 1998. – 120 b.
[10] O‘tkir Hoshimov. Ikki eshik orasi. – Toshkent: Sharq, 2005. – 230 b.

qimmatlidir. U eriga xiyonat qilmadi, uni sotmadi. Bu oddiygina “sadoqat” emas, balki haqiqiy jasorat – chunki u o‘z sirini oshkor qilish, o‘zini oqlash imkoniga ega bo‘la turib, buni qilmadi. Tergovchi Aliyevning “yengiltaklik qilibdi-yu sotqinlik qilmabdi” degan bahosi aynan shu jihatni – inson xato qilishi mumkin, lekin eng muhim chegarani kesib o‘tmaslik kerakligini – bugungi kun uchun ham dolzarb bo‘lgan muhim axloqiy saboqdir.

Odil Yoqubov “Diyonat”da keng epik qatlamlardan foydalanadi, realistik tasvir va ijtimoiy tahlilni uyg‘unlashtiradi . Uning tili nisbatan sokin, hikoya qat’iy mantiqqa asoslangan. O‘lmas Umarbekov “Yoz yomg‘iri”da detektiv intriga va lirik psixologizmni qorishgan. Asar “ilk sahifasidanoq kitobxonni o‘ziga mahkam bog‘lab oladi” – bu tasodifiy emas, balki yozuvchining mahoratli kompozitsiyasidir. Umarbekovning qahramonlari – ayniqsa Munisaxon – o‘quvchini o‘ylashga, qayta baholashga undaydi. Uning uslubidagi shoirona ifodalar, tabiat tasvirlari bilan uyg‘unlashgan psixologik tahlil – o‘zbek nasrida o‘ziga xos hodisadir. Rahim Saidovning quyidagi fikri buning yorqin misolidir: “Yomg‘ir yog‘ayotgan edi, tomchilar derazaga urilib, xuddi uning ko‘z yoshlarini eslatardi. Men o‘sha yomg‘irda tozalanaman deb o‘yladim, lekin har tomchi yangi og‘riq edi” .

“Adabiyot inson ichki kechinmalari va jamiyat hayotining murakkab tomonlarini yoritishda muhim vosita hisoblanadi”.Umarbekov bu vositani psixologik-lirik yo‘nalishda, Yoqubov esa ijtimoiy-falsafiy yo‘nalishda qo‘llagan. Ikkala asar ham o‘zbek adabiyotining nodir namunalari sifatida inson qalbining eng nozik va murakkab tomonlarini ochishga xizmat qiladi. “Yoz yomg‘iri” qissasini o‘qish jarayonida asar nomi bejiz tanlanmaganligi yaqqol namoyon bo‘ladi. Yozda yomg‘ir yog‘ishi – o‘zbek iqlimida noyob, kutilmagan, hatto g‘ayritabiiy hodisa. Xuddi Rahim Saidov hayotiga xotinining o‘limi va undan keyingi sirli voqealar kabi kutilmagan, hayotiy me’yorni buzuvchi fojiadir. Bu yomg‘ir Rahim uchun uning ko‘z yoshlari, ichki azob-uqubatlarining tashqi ifodasidir. Tabiatning bu noodatiy hodisasi qahramonning ruhiy holati bilan sintezlanib, asarga chuqur ramziy ma’no bag‘ishlaydi. Yomg‘ir – tozalanish va poklanish ramzi bo‘lsa-da, Rahim uchun har tomchi yangi og‘riq, har bir eski xotirani eslatuvchi alamdir. Shuning uchun asar nomi nafaqat voqea sodir bo‘lgan faslni, balki qahramon ruhiyatining butun murakkabligini o‘zida mujassam etgan.

Yozuvchining qahramon ismlarini tanlashdagi mahorati ham alohida e’tiborga loyiq. Rahim ismi arabcha “rahm” – mehribonlik, shafqat, rahmdillik ma’nosidan olingan. Bu ism asar davomida qahramonning xarakterida to‘liq namoyon bo‘ladi: Rahim Saidov xotinining o‘limidan keyin ham uni kechiradi, uning sirlarini tushunishga intiladi, sotqinlik emas, balki insoniy zaiflik va sadoqat o‘rtasidagi murakkab qatlamlarni anglaydi. Uning rahmdilligi hatto o‘ziga nisbatan ham namoyon bo‘ladi – u o‘zini ayblashdan kechirim sari yurishni biladi.

Munisaxon ismi esa yanada chuqur ramziy ma’noga ega. “Munis” – mehribon, ko‘ngil ochuvchi, suhbatdosh, do‘st ma’nolarini bildirsa, “xon” qo‘shimchasi ulug‘vorlik, hurmat, o‘z qadr-qimmatini saqlash ma’nosini ifodalaydi. Munisaxon – tashqi ko‘rinishda mayin, nozik, go‘zal ayol bo‘lsa-da, uning ichida ulkan kuch – o‘z sirini, sadoqatini, eriga bo‘lgan muhabbatini oxirigacha saqlash jasorati bor. Uning “mayuslik” (ya’ni yumshoqlik, muloyimlik) ortida mislsiz matonat, o‘limga borib taqalgan sadoqat yotadi. Bu nom orqali yozuvchi ayol obrazining tashqi va ichki dunyosi o‘rtasidagi ziddiyatni, uning zohiriy zaifligi ostidagi po‘lat irodani ramziy ifodalaydi. “Munisaxon” – bu nafaqat ism, balki butun bir badiiy tezis: insonning tashqi mayinligi va ichki mustahkamligi, soddaligi va chuqurligi o‘rtasidagi uyg‘unlik.

Umarbekov ushbu nom tanlovi orqali asarning bosh g‘oyasini – inson qalbidagi ziddiyatlar, sirlar va sadoqat kurashini – allaqachon ramziy darajada ifodalab qo‘ygan. Bu esa uning badiiy mahoratining yana bir isbotidir. “Yoz yomg‘iri” nomi ham, Rahim va Munisaxon ismlari ham asar mazmunini chuqurlashtirib, uni bir necha qatlamli, falsafiy va ta’sirchan asarga aylantiradi.

Xulosa

O‘lmas Umarbekovning “Yoz yomg‘iri” qissasi va Odil Yoqubovning “Diyonat” romani o‘zbek nasrida “diyonat” masalasiga bag‘ishlangan ikki muhim badiiy hujjatdir. “Diyonat”da bu tushuncha jamiyat va hokimiyat nuqtayi nazaridan, ijtimoiy tuzumning keskin tanqidi orqali ochiladi.“Yoz yomg‘iri”da esa diyonat va uning buzilishi shaxsning ichki dunyosi, oilaviy sirlar va kechirim psixologiyasi orqali talqin etiladi.

Asar nomi va qahramon ismlarining ramziyligi – yozda yog‘gan noodatiy yomg‘ir Rahimning ko‘z yoshlari, “Rahim” – rahmdillik, “Munisaxon” – mayuslik ortidagi ulkan

jasorat – Umarbekov badiiy mahoratining yana bir qirrasini ochib beradi. Aynan shu ramziy qatlamlar asarni bir necha marta o‘qishga, har safar yangi ma’no kashf etishga undaydi. Ayniqsa, Munisaxon obraziga yangicha qarash – uni ayblash emas, balki eriga sodiq qolgan, o‘z sirini oshkor qilmagan, haqiqiy jasorat ko‘rsatgan ayol sifatida talqin etish – asarning badiiy qiymatini yanada oshiradi. Munisaxon – o‘z davrining qurboni emas, balki o‘z tanlovini qilgan, o‘z qaroriga sodiq qolgan kuchli shaxsdir. Tergovchi Aliyevning so‘zlari uning obrazini yanada haqiqiy va murakkab qilib ko‘rsatadi: u “yengiltaklik” qilgan, xato qilgan, lekin “sotqinlik” qilmagan, vijdonini saqlab qolgan .. Aynan shu jihat – inson xato qilishi mumkin, lekin eng muhim axloqiy chegarani buzmaslik – Munisaxonni o‘quvchi qalbida kechirimli, hatto hurmatga sazovor qiladi. Uning eriga bo‘lgan sadoqati – oddiy burch emas, balki haqiqiy jasoratdir. Asar qahramoni Rahim Saidovning so‘zlari bilan aytganda: “U menga sadoqatni emas, balki sadoqatning o‘zi nimaligini o‘rgatdi. Endi bilaman, eng kuchli sevgi – bu ba’zan jim turishdir” .

Rahimning Munisaxon o‘limidan keyingi ruhiy holati – karaxtlik, o‘zini yo‘qotish, hatto o‘z kimligini anglolmaslik – insoniy fojiaga munosabatning eng chuqur ifodasidir. Uning “Hayot shunday – har kim o‘zi bilan o‘zining tashvishi bor” degan xulosasi har bir insonning o‘z dardi bilan yolg‘izligini, eng yaqin odamlar ham bir-birining ichki dunyosini to‘liq anglay olmasligini ko‘rsatadi. Bu yakkalanish hissi Rahimni xotinining sirlarini ochishga, o‘limdan keyin ham uning ruhiy dunyosiga kirib borishga undaydi. Rahimning ilk uchrashuv haqidagi falsafiy mulohazasi – “Hayot tasodiflardan iborat, lekin har qanday tasodif ham ma’lum kunda zanjirga bog‘langan. Demak, hech narsa o‘z-o‘zidan sodir bo‘lmaydi” – Munisaxon bilan bog‘liq barcha voqealarning muqarrarligini, ularning taqdir zanjiridagi o‘rnini ko‘rsatadi. Aynan shu tushuncha Rahimni xotinining sirlarini ochishga, kechirim va anglash sari olib boradi.

Tahlil qilingan obrazlar shuni ko‘rsatadiki, Yoqubov qahramonlari jamiyatdagi kuchlar muvozanatining ifodasi bo‘lsa,Umarbekov qahramonlari individual taqdir va psixologik tajribaning timsolidir.Ikkala asar ham o‘zbek kitobxoniga insonning murakkab axloqiy tanlovlari oldida qanday sinovlardan o‘tishini eslatadi. Ular adabiyotning tarbiyaviy vazifasini bajarib, har birimizni o‘zligimizni anglashga da’vat etadi.

Munisaxonning sadoqat va jasorat haqidagi saboqlari bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotgani yo‘q. U o‘zbek adabiyotidagi eng ta’sirchan ayol obrazlaridan biri bo‘lib qoladi – chunki u o‘zining insoniyligini, sadoqatini va qadr-qimmatini saqlab qolgan. “Yoz yomg‘iri” qissasi nafaqat detektiv intriga, balki inson qalbining eng nozik qatlamlarini ochuvchi falsafiy asardir.

Ushbu qiyosiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, O‘zbek nasrida ‘diyonat’ tushunchasi ikki xil – ijtimoiy va psixologik – badiiy talqinda namoyon bo‘ladi. Kelgusida ushbu tushunchaning O‘zbek adabiyotidagi evolyutsiyasini XX asr boshi va hozirgi zamon asarlari misolida o‘rganish dolzarb hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘lmas Umarbekov. Yoz yomg‘iri. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2018. – 257 b.

2. Odil Yoqubov. Diyonat. – Toshkent: Ilm-ziyo-zakovat, 2021. – 432 b.

3. Rajabova Shaxrizoda. O‘lmas Umarbekov “Yoz yomg‘iri” asarining tahlili // inlibrary.uz, 2025.

4. Abdullayeva Nasiba. “Yoz yomg‘iri” qissasida insoniy munosabatlar talqini // O‘zbek tili va adabiyoti jurnali. – 2023. – №2.

5. Mutolaa.com sayti. “Diyonat” romani tahlili. – Foydalanilgan sana: 2026-yil 15-may.

6. Abdulla Qodiriy. O‘tkan kunlar. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nashriyoti, 1978. – 408 b.

7. O‘lmas Umarbekov. Odam bo‘lish qiyin. – Toshkent: Adabiyot va san’at, 1978. – 396 b.

8. Chingiz Abdullayev. Oila sirlari. – Boku: 1998. – 320 b.

9. Cho‘lpon. Kecha va kunduz. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nashriyoti, 1991. – 352 b.

10. O‘tkir Hoshimov. Ikki eshik orasi. – Toshkent: Sharq, 2005. – 480 b.

11. Qurbonov T. O‘zbek adabiyotida qissa janrining taraqqiyoti. – Toshkent: Fan, 1985. – 150 b.